

Տարեկան 10 ըուբլի, վեց ամիսը՝ 6 ըուբլի, երեք ամիսը՝ 3 ը. 50 կ.
ամիսը՝ 1 ը., հատուկ՝ 5 կ.
Բաժանորդը գրում են Թիֆլիսում միմիայն խմբադրատանը:

Խմբագրություն Տիֆլիս. Պրես. «Нор-Дар»
Խմբ. Tiflis Rédaction «Nor-Dar».

Խմբագրությունը բաց է ամեն օր (բացի տօն օրերից) ժամը 9-ից մինչև 2-ը: Ցայաարարություններն ընդունում են ամեն լիզուններով: Ցայաարարությունների բառին 2 կ., բեկկամների համար կրկնապատիկ:

ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ

[illegible]

Թիֆլիս, 12 փետրուարի, 1896 թ.
ԱՅԽԱՆՔԱՅԻՆ ԻՆՏՈՒԻ ԽՆԴԻՐՐ

Անցել է մօտ յիսուն տարի այն օրերից, երբ առաջին անգամ Խաչատուր Աբովյանի «Վերջ հայատանին» խիստ բազմաբարձրացրեց գրաբարի տիրապետության գեմ, իսկ մի քիչ լեպպե՝ նրա հետևյալները՝ «Պուռնիկ» և «Հիսուսավայրի» շուրջը հաւարած մարդիկ վերջնական յայլմանով տարան գրաբարամուկներին գեմ և կենդանի ժողովրդի կենդանի լեզուի իրաւունքը հանապիտակ, աշխարհաբար յերւելն քա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐ

(«Նոր-Դար»-ի աշխատակցից)

Սոյն վերնադրի տակ կ'աշխատեն շնորհաբախ դրասէր ընթերցողներին ծանօթացնել միջանկյալայն դրական դպրոցներէ և ուղղութիւններէ հետ, որոնք եւրոպական դպահանութեան զարգացման ընթացքում նշանաւոր տեղ են բռնել: Մեր արդիւնները, սրտոյ յիշատակութիւնը վերջից կանխել, լինելու են պիտաւորապէս ֆրանսիական հեղինակներ, և ֆրանսիական գրտխնութեան պատմութիւնն իսկ իբր մի առաջնորդ թիւ կունենանք, ոչ թէ նրա համոր, որ այժմ ֆրանսիայում լինելով, այդ տներու կարտորութիւնն ունիկը, այլ աւելի նրա համար, որ այդ գրականութիւնը, հարկաւ ոչ միշտ և ամեն դէպքում, բայց շատ անգամ առաջնորդողը զեր և կարտարել ընդհանուր դրականութեան պատմութեան մէջ: Ասել չկուպի, որ մենք այս յօդաւածիերի մէջ ոչ ֆրանսիական գրտխնութեան պատմութիւնը պիտի աննէր, և ոչ ի այդ պատմութեան տեսուցիւնը:

Մեր յօդուածները կրօնական ընդհանուր պատմութեան այն շրջանից, երբ նոր դարերն են սկսուած, այսինքն ժե-պղ դարու վերջից և ժ.Չ-րդի սկզբից. և այս ոչ թէ նրա համար, որ Հնոր-Դարաւի բնութեան ընդհանրութիւնը անկէ բնականաւ շրջաններէ մասին գիտելիք ենք ուզուած սակայն սովորաբար ենք այդպէս անելու, եթէ ուզուած ենք թէկուտ միայն մեր ժամանակակից, որի մէջ ապրում ենք, դարակա-

դարձադիտման իրաւունք տուին։ Նրանք արդէն գրական լեզուի սկիզբը դրին և ապագայ զարգացման համար թէ՛ ամենամիծ դժուարութիւնը յարթեցին և թէ՛ դարգացման հանապազօր ցոյց տուին։ Սակաւն այդ ժամանակից մինչև այժմ զարգացման զործք նախամէկի վնասակի չի հասել։ Առնենք «Կուսակի» լեզուն և համեմատենք ներկայ ամսագրերից շատերի լեզուի հետ, — դատաւարտելի յառաջադիտմունք կրգոնենք։ Անցեալ անդամին մեր տնտէ բերած պատահական օրինակները ցոյց էին տալիս, որ մեր արդի գրական լեզուն ոչ միայն չի մշակուած, այլ և աղատուած է հենց նրանց ձեւերով, որոնց վրայ ծանրանում է մշակելու և զարգացնելու պարտականութիւնը։

Անցեալ տիկամ շէտեցիներ, թէ
այդ տպատարութիւնը առաջ է գալիս
Նրանից, որ հայաց լիզուն գործա-
ծողներից միմ մասը շատ անտար-
բեր են վերաբերում դէպի նրա
սեպհական հարստութիւնը, և բո-
լորովին անտիպակ են այդ հարըս-
տութեան աղբիւրներին:

Լիցուի հարստությունը գլխաւորապէս կազմում են նրա բաւարարները և արտադրանքներն ձկերը, դարձածքները, ոճիկը, ասուցուածքները և քրտականութիւնը,

կի՞թէ չլինենք նաեւ շէշտը, բառա-
կազմութեանն ընդունախօսութիւնն և
ճկունութիւնը, որոնք լեզուի բուն
հոգին են կազմում: Արդի մեր
աշխարհիկ լեզուն զտրկ չէ վեր-
լիշակ հարստութիւններէջ, թէպէտ
գործածողներն չատերի բերանում
նա չառ ապրատ է երևում, որով-
հետև տղկտութեամբ ապականում
են ոչ միայն քազմածիկ օտարազ-
գի բառերով, այլ և օտար արտա-
յայտութիւններով ու ատոյշտածնե-
թով:

Արդի գրական լիզոնը հարստութեան համար երկու մեծ ուղիեր ունիւր. առաջինը մեր հին գրական լիզոնն է—գրաբարը և երկրորդը՝ ժողովրդական ներկայ քարտուհները:

Իրաւ է, աշխարհաբար լիզուն իւր էութեամբ, հոգով՝ հեռացիլ է զբարարից, և երկու տարբեր շրջանների տոյն զբաւան լիզունների քեւականութիւնները բոլորովին տարբերում են, սակայն զտարբարը զեռան տաճիւնով ինն ունի և պէտք է ունենայ աշխարհաբարի հետ, որ նա ծառայում է վերջինիս համար որպէս բառերի ամբար: Իրարայլ մեր կեանքի ուղի, դարձ լիզուն է, նա զարդապատ ժամանակաւիցոյի և դարձացած չքանի գործածակն ու արտայայտող միջոցն է եկի,

քննականարար էլ հայոց լեզուի աղ-
անցիալում պետք է վնասել ար-
գելն պատրաստի և մշակումը բաղ-
նալովի. թէ՛ գիտնական և պատկան-
կան եզրներ և թէ՛ մասագր այն-
պիսի խմատներ ու գազափոխներ
արտադրող բառեր, որոնք գուրս
են ժողովրդի հասկացողութեան և
գործածութեան շրջանից։ Եթէ
մերս ուսումնասիրենք այս աղբյուրը
և կտարերթալէս տիրապետներ նը-
րան, այն ժամանակ կարիք չենք
ունենալ գործածելու «ժանր»,
«գլխիկ», «կարկնիս», «տնոր»,
«տոն», «տեխնիկա», «աֆեկտացիա»,
«էնդուկցիա», «պեդուկցիա», «նե-
ստանիկա», «դիստանցիա» և ուրիշ
բազմաթիւ նման օտարազգի բա-
ռեր, որոնց հացիբնը կը գտնենք
գրտարար մէջ։ Այդպէս վարդեփոյց
յետոյ, կըմնալ մեզ միայն օտար
աղբյուրներից ընդունել՝ ազալէս կո-
չում՝ միջազգային բառերը և շատ
սովա գէպերում ստիպում կը-
լինենք նոր բառեր ձևակերպելու։

Նեխի չափերը որ այժմ արհա-
մարտում է դրաբարը, գոնի այն-
ճամբրիս է, որ մեծ մասը տնտա-
րի է գեպի լիզուի հարստություն
սպառողները: Դրաբարը պարտագե-
րուտ է միայն հագուստը դրաշյու-
րում, լայց վաչ այն գլորտորի պա-
շարին, որը տանում են իրենց հեռ-

այդ գաղաղակների ունեւորը Դեմաւր չէ, կեղծապետը, սը կեղծ նայն անհոգութիւնը շարունակուի, քիչ ժամանակից յետոյ գրաբարք կըմնայ միայն միքանի վանքերի և մանուսուր անհասանելի սեպհակահովիւն:

Երկրորդ ու էական ազդեւորարդի գրաբարք լեզուի համար գաւառական բարբառներն են, որոնք պէտք է լեզուն հարստացնեն հարուստ արտայայտութիւնն ձեւերով և ոճերով: Առհնէր հնոց, «Վէրք հայաստանիւն» և ոչ Պառլիմէնի գրաւորները, որոնք միայն գաւառական բարբառի նմաններն են, և մեր առաջը կըբացուի մի ձկան և ըստ ամենայնի հարուստ լեզու, սը մի իմաստ արտայայտելու համար գործ է ածուծ մինչև չարս, հինգ նոյնահանն բառեր, մի արտայայտութիւն յոտացնելու համար սնի միքանի աղտիճաններ, միևնոյն միտքը տարբեր ձեւերով արտայայտելու ընդունակութիւն և լուսաբն ոյժ ու հատու ոճ տալու համար՝ սուր ու խնայողից ասացումներ: Ով ծանօթ է մեր այդ հարուստ բարբառներին, նա ոչ գանդաւում է լեզուի աղքատութիւնից և ոչ էլ ապակում է լեզուն օտարաբանութիւններով:

Առաժնեքիս ապացոյցն երեսում է
և իրականութեան մէջ: Մեր գրող-
ներէից նրանք, որոնց գործունեա-

դպրոցների մասին մի ամբողջական ծանոթութիւն տալ: Մեր դարու զբաղմունքիս պատմութիւնն ու զբաղմունքիս ինքնները հասկանալու համար, պէտք է նախորդ ժԷ-րդ դարի գրական դպրոցները հասկանալ, որովհետեւ վերջինիս ծնունդն են թԹ-րդ դարու գրական դպրոցները: ԺԷ-րդ դարը միայն առանձին առելի կարելի չէ: որովհետեւ այդ դարը նախորդ երկու դարերի հետ միասին մի գրական շրջան կամ դպրոց է կարծում, որ ֆրանսիական գրականութեան պատմութիւնն միջ կլանի (դասական) կամ, առելի ճիշտ, պոստդասական (կեղծ-դասական) անունն է կրում սովորաբար և որը այդ գրականութեան պատմութիւնն մէջ տեսու է ժՁ-րդ դարի կէսերից մինչեւ թԹ-րդ դարի սկիզբը:

Այդ մօտ երկու հարիւր յիսուն տարեկան տարածութեան մէջ արուեստանու
բանաստեղծութիւնը, ինչպիսի հետք է
որ ստանում են, զեկալարում են միե
նայնիստ սկզբունքներով, որոնք մի
կողմից բաւական ընդգրկող հն իրար
յաջորդող զանազան գրական ֆազերին
(phase - փուլ) յաճախուեալով համար, իսկ
միւս կողմից՝ բաւական զգալի նշանա
կութիւն, ինչպէս և բաւական յարա
տեղի աղբեցութիւն ունին իրար յա
ջորդող այդ բոլոր գրական փուլերի
վրայ մի ապակայութեան բնաստեղծութիւն
գործանելու, որ մի և նոյն վարդապետու
թեան գերակշռութիւնից է առաջա
նում:

Այդ վարդապետութիւնն է, միջին
դարերի վրայ սաստիկ յարձակում անե-
լով, զբաղանութիւնը յունական-լատի-
նական հնութեան վրայ ձեռքը
Որ վարդապետութիւնը սկսեց իր

եղել նախորդ երեք դարերում, և այդ վարդապետութեամբ է, որ, զլրականութեան պատմութեան մէջ, նոր դարերը բաժանում էն միջին դարերից: Ուստի նախ քան կեսիկ կամ կեղծ-կլասիկ դարերի մասին մասնաւորապէս խօսելը, այս ահպամբ մեր յօդածնիկի նիւթ կը դարձնենք այդ վարդապետութիւնը, որ և իրումն աւանդութիւնն հետ ու նոր դարերի և ապա մեր ժամանակի կրկան դարը:

Տար գարբրի սկզբում Ֆրանսիայում, ինչպէս և ընդհանրապէս արեւմտեան եւրոպայում, երբեք ընդհանուր ազգայն-թիւոյնք են իշխում մարբրի վրայ-վի-րաճոնութիւն (la renaissance), իւճա-նիզմ (l'humanisme) և վերահազգո-թիւն (la réforme), այսինքն՝ վերա-գարճ իւոնութեան փիլիսոփայութեանը, զեղարուտաւոն ու պաշտաւորէրի:

Ա.
ՎԵՐԱՆՆՈՒԹԻՒՆ, ՀԱՄԱՐԱՆՁՄ ԵՒ ՎԵՐԱՆՈՐՈ-
ՔԱՌԹԻՒՆ

Մտաւոր բաների հափէց եղող մարդիկ միջին դարերում ուսանում էին եկեղեցու գաղտնում. աշակերտ էին և Օգոս-

տիկնոսին կամ այլ սուրբ հայերեբին: Հին յունական և լատինական գրականու-
թիւնն ու փիլիսոփայութիւնը գրեթէ
ամբողջապէս անցայտ էր նրանց: Յունաց
փիլիսոփաներից Արիստոտէլն էր, որ իրիւ
միակ հեղինակութիւն իշխում էր ամեն-
քի վրայ: Մական Արիստոտէլից էլ ճշա-
պէս գրութւածքիկն էին ճանաչում, արու-
մարանութիւնը գլխաւորապէս, որոնք
չէին հակասում սուրբ հայերեբի և եկե-
ղոսի խաչմիտակն արդարեւսնեւ: Ս

մի սուր միտք չէր յանգզելի՝ եկեղեցու
արդէն գժամ սահմանից անվտանգ դուրս
գալի և մասնիկ իւր փրկաւորութեամբ հա-
նաքցով կազմած նոր քրտապանակաւ
աշխարհը, թէ՛ բնութեան օրէնքները
ճշգրտութեամբ բաց արած մի նոր ի-
նքնաշարժութիւն: Այդպիսի յանգուռ
մտքերը իրեն հերթափոխ էին հոշակա-
ւում, և զբաւեց համար պատրաստ էլ
խաբարխով այրումը: Դա Շէշէշը՝ բա-
նէր, «հաշիշ»: Բոլոր, որին ստրակ պի-
տի լինէին ամենքը, և որի թիկադրու-
թեան համեմատ պիտի մտածէին ա-
մենքը: Ահհատականութիւնը ոչնչացած
էր թէ՛ կեանքի և թէ՛ զբաւանութեան
մէջ:

Սակայն իրերի դրուժխոնք մեշա ալ-
պէն չմնաց: Ծի հոգմից սկսեցին կա-
մայ-կոմայ տւելի յաճախ երևան գա-
մաբեր, որոնք համարձակուած էին եկե-
ղեցու նման չափածել, իսկ միւս կող-
մից մարդիկ սկսեցին հնազաբբորուն
պարագիւր սկզբու խառնտական և ապա-
յուռնական հին գլուածքներով: Սկսուե-
ցաւ մարդկային մարլի մի վերադար-
դէլի հնաթխան բոլորովին ռացիոնն
(rationnel) - քանուոր, քանուկան գլա-
կանութիւնը:

Հնութեան դրականութեան և մտա-
ծութեան հետ ունեցած արդ չլիութիւն
ու հաղորդակցութիւնը, ինչպէս և թաղ-
մութիւն ուրիշ պատճառները, առա-
ջիկա թարգման կեանքի մի նորոգում
աշխարհա ըմբռնելու մի նոր եղանակ
հասարակութեան և ընկերական կեանք
մի ինքնատիպ տեսութիւն, քրիստոս-
նեայի ու եկեղեցին ունեցած յարաբե-
րութիւնների ազատութիւն: Դա վե-
րածուի ինչպէս է:

Ամբողջ Արեւմուտքում Խառլան էր, որ
ամենից տաճը ազատուեցաւ միջին դա-
րի՝ անհատի վրայ դրած խիստ կարգ
ու կանոններից և նեղ շրջանակներից
և ունեցաւ ռեպարիան միայն: Նա ամե-
նից տաճը, հռոմէական իրաւունքը ար-
լատտիկ իրաւունքից զերիզատելով, ու-
նեցաւ արդէ միայր, անհատական ազա-
տութիւն: Անհատը, որ ուրիշ ամեն առ-
ճնշուած էր, Իտալիայում հանդիպացաւ
իրբի հնութեան քաղաքակրթութեան
խիստ նման մի քաղաքակրթութեան ա-
զատ հիշկանի ու մշակոյ:

Այնուհետեւ զերածնութեան այս ոգին
Իտալիայից անցաւ Փրանսիա, Գերմա-
նիա և ուրիշ երկրներ:

Փրանսիայում վերածնունդ ինը ժ-2-րդ դարի ամենամեծ գրական զեպյան էր, բայց պէտք է տեսլացնել, որ նա ամբողջապէս պարփակուած չէ միայն այս ժամանակաշրջանում: Փրական վերածնունդին իտալիայում Պետրարքայի ձեռքով սկսուելուց յետոյ, Փրանսիայում ժ-6-րդ դարի սկզբում մի շատ փալուսնաշարայոն ունեցան: Բայց ուրեքին պատշաճութիւնը աշխարհիկ աշխարհի ինքնակաշարմանը, բնօրհաստեցին վերածնունդին առաւելութիւնը, մինչև որ ժ-2-րդ դարում Եօրից, աւելի մեծ ոյժով սկսուելու ճիւղ փիլիսոփայութեան, յունական-լատինական ընտիր ու կատարելագործութեան ճիւղ, ի վերածնունդին իւր արտա աստիճանը տուաւ:

Այս դարում միայն Փրանսիայում առաջ եկավ մտքի ազատությունը։ Մտկայանքի զերծանումը հան ժամանակի այդ մոտաւոր ազատութիւնը Փրանսիայում, ինչպէս ի մեզ երեւնիլով, ծրարութիւն

Մ. Արդեւան:

Mars.

20-14